

ประโยชน์การปฏิบัติธุดงค์ในพระพุทธศาสนา

Benefits of practicing pilgrimage (Dhutangas) in Buddhism

พระศรีสังฆญาณมุนี

Phrasrisatjayanamuni

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chaiyaphum Buddhist College

E-mail: PhraSriSatjayanamuni @gmail.com

บทคัดย่อ

ธุดงค์ คือ สิ่งที่ขัดเกลากิเลสทั้งหลายให้เบาบางลง ตลอดถึงให้มีความสันโดษ พอเพียง พอประมาณในปัจจุบัน 4 คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่ และยารักษาโรค ธุดงค์มีความสำคัญในฐานะเป็นการฝึกฝนตนเองและในฐานะเป็นการช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวคือ ช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติได้ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องและช่วยให้เป็นผู้มีความอดทนสูง มีจิตมั่นคง แน่วแน่ มั่นคง สันโดษ

ประโยชน์ของการปฏิบัติธุดงค์ต่อบุคคล คือ กายภาพทำให้เกิดร่างกายแข็งแรงเบาบาง มีกำลังในการปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น ทำให้จิตภาพเกิดสติ กำหนดรู้ความเคลื่อนไหวของร่างกาย ประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์ คือ การปกครองสงฆ์ยึดพระธรรมวินัยมีธรรมะสนับสนุนการดำเนินชีวิตของสงฆ์ การศึกษาของสงฆ์มีคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ การปฏิบัติของสงฆ์ทำให้เกิดสมาธิ ความอดทน และระงับบราคะ โทสะ โมหะ ประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาจากการปฏิบัติธุดงค์คือ สืบทอด และถ่ายทอดให้ลูกหลานปฏิบัติตาม การเผยแผ่ธรรมสามารถแนะนำประโยชน์ในชาตินี้ประโยชน์ชาติหน้าและประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน เป็นนักเผยแผ่ธรรมที่ดี งามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดพร้อมนำหลักธรรมมาอธิบายให้เข้าใจยิ่งขึ้น ประโยชน์ของการปฏิบัติธุดงค์ในการสงเคราะห์คือ การให้สิ่งของและการให้ธรรม ความยินดีในธรรม ทำให้สิ้นตัณหาขณะทุกข์ทั้งปวง เห็นตามความเป็นจริงของชีวิต รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น การถือธุดงค์เป็นการยังชีพ บริสุทธิ์ มีผลเป็นสุข เป็นที่สรรวมแก่สมณะ ทำให้สงบยิ่ง เป็นเหตุให้หลุดพ้น จากความทุกข์ทั้งปวง

คำสำคัญ: ประโยชน์, การปฏิบัติธุดงค์, พระพุทธศาสนา

Abstract

Dhutanga is something that purifies all defilements and makes them lighter as well as having solitude, sufficiency, and moderation in the four necessities: clothing, food, shelter, and medicine. Dhutanga is important as a form of self-cultivation and as a means of helping to spread Buddhism. That is, it helps practitioners to continuously train themselves and helps them to be highly tolerant, have a stable mind, be steadfast, carefree, and be secluded.

The benefit of practicing the Dhamma to a person is that it physically makes the body strong and light, have more strength to practice Dhamma, make the mental become conscious, determine the movement of the body. The benefit to monastic society is that

the monastic administration adheres to the Dhamma and Vinaya and has Dhamma supporting the monastic life. The education of monks includes Ganthadhura and Vipassanadhura. The practice of the monks creates concentration, patience, and suppresses lust, anger, and delusion. The benefits to Buddhism from practicing the Dhutanga are inherited and passed on to children and grandchildren to follow. Propagating the Dhamma can suggest benefits in this life, benefits in the next, and the greatest benefit is nirvana, be a good propagator Beautiful in the beginning, in the middle, and in the end, ready to bring Dhamma principles to explain for better understanding. The benefits of practicing pilgrimage in providing assistance are : giving things and giving Dhamma, delight in the Dhamma, makes the end of desire overcome all suffering, see the reality of life, be aware of the emotions that arise, observance of the pilgrimage is sustenance, purity, has happy results, is a place of restraint for monks, brings great peace, and is a cause of liberation from all suffering.

Keywords: benefit, practicing pilgrimage, Buddhism

1. บทนำ

ธุดงค์วัตร เป็นข้อวัตรปฏิบัติอย่างหนึ่ง ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องขัดเกลากิเลส (พระพุทธโฆสเถระ วจนา, 2548:112)ทำลายกิเลสตัณหาในจิตใจให้หมดสิ้นไป ซึ่งถือว่าเป็นระบบการฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อขจัดหรือทำลายกิเลสได้อีกวิธีหนึ่ง ธุดงค์วัตรดังกล่าวเป็นการปฏิบัติที่เคร่งครัดยิ่งขึ้น เพื่อเผา กิเลสให้เหือดแห้งเร็วเข้า ตัวอย่างเช่น แทนที่จะบริโภคอาหารวันละมื้อ ก็อาจจะบริโภค 3 วันต่อมื้อ หรือถึง 7 วันต่อมื้อก็มี แทนที่จะนอนวันละ 8 ชั่วโมง อาจจะนอนวันละ 1-2 ชั่วโมง มีภิกษุบางรูปที่ไม่นอนเลย คือไม่เอา หลังและพื้น ถ้าจำเป็นต้องหลับก็นั่งหลับ (แสง จันทรงาม, 2531: 60)ในสมัยพุทธกาลมีพระสาวกบางรูปไม่ ยอมใช้จีวรสำเร็จรูป แต่เที่ยวเก็บเศษผ้าตามกองขยะหรือผ้าห่อศพที่เขาทิ้งไว้ตามป่าช้า เอามาซักตัดเย็บ ย้อม ทำเป็นจีวรใช้ และมีพระสาวกบางรูปไม่ยอมอยู่ในอาคารที่มีมุงมีบัง แต่ใช้ชีวิตอยู่ใต้ต้นไม้ ซึ่งการประพฤติ ปฏิบัติของพระสาวกดังกล่าวมานั้นเรียกว่าเป็นการปฏิบัติธุดงค์วัตรเพื่อฝึกฝนตนเองมุ่งทำลายกิเลสให้หมดไป ธุดงค์ เป็นจริยาวัตรพิเศษ สำหรับช่วยในการขัดเกลากิเลสและปิดกั้นกระแสแห่งอารมณ์ช่วยให้เป็นผู้สันโดษ มกน้อยขึ้น ไม่ใช่สักขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นแต่เป็นพระพุทธานุญาตสำหรับพุทธบริษัทที่ต้องการจะ ปฏิบัติด้วยความสมัครใจของตนเอง เป็นข้อปฏิบัติที่ใครสมัครใจจะทำหรือไม่ก็ได้ เพราะไม่ใช่กิจจำเป็นหรือ วินัยที่ต้องปฏิบัติตามโดยส่วนเดียวแต่เป็นข้อที่ท่านแสดงไว้ สำหรับผู้ต้องการจะใช้วิธีนี้ เป็นอุบายวิธีในการขัด เกลากิเลสเท่านั้น (พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตญาณ), 2529: 500) ธุดงค์วัตรมีส่วนช่วยให้เกิดความมก น้อย สันโดษ ยินดีในที่สุด บรรเทาความเพียรเพิ่มส่วนแห่งอริยธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติ ญาณทัสสนะให้สูงขึ้นได้วิธีหนึ่ง เช่นเดียวกับกุศลธรรมเหล่าอื่น ๆ ในธุดงค์ทั้ง 13 ข้อ

2. ความหมายของธุดงค์

เจตนาเป็นความดำริจะสมาทานใด(มหาวงศ์ ชาญบาลี, 2466 : 234) เจตนาคือความดำริสมาทานนั้น นั้นแล ชื่อว่า ธุดงค์ คือ เป็นเหตุอันขจัดกิเลสธุดงค์ แปลว่า องค์แห่งธุดะ (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2532 : 281) หมายเอา องค์แห่งบุคคลผู้มีกิเลสอันกำจัดแล้วอย่าง 1 หมายเอาธรรมเป็น เครื่องกำจัดกิเลสอย่างฎีกาเทวปุตตสังยุต ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า (ช.ชา.อ. (ไทย) 8/223) ก็ธรรมคือธุดงค์ ชื่อ

ว่า ตบะ เพราะเผาผลาญ ความละโมภ ด้วยอำนาจแห่งตัณหา ในหมวดธาตุมี จูร ธาตุเป็นต้น ท่านกล่าวว่า ศิล ชื่อว่า ตบะ ในบทว่า ตโป นี้ เพราะอรรถว่า ยังอกุศลกรรมทั้งหลายให้เร่าร้อน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ศ.9, ราชบัณฑิต, 2545: 50) กล่าวว่า รุดงค์ แปลว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส องค์คุณของผู้กำจัดกิเลส รุดงค์เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติ เป็นอุบายวิธีกำจัดขัดเกลากิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้น ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวกด้วย ไม่มีภาระมาก เหมือนนกที่มีเพียงปีกบินไปฉะนั้น มิใช่เพื่อสะสม หรือเพื่อลาภสักการะและชื่อเสียง(พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2545: 51)พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจกาโร ป.ศ.5) วัดบวรนิเวศวิหาร กล่าวว่า รุดงค์ เป็นวัตรจริยาพิเศษอย่างหนึ่ง ตามแต่ใครจะสมัครถือ ไม่ใช่กิจจำเป็นคือจะถือก็ได้ เป็นองค์เครื่องกำจัดกิเลส ที่เป็นไปเพื่อสันโดษมักน้อย แม้ไม่ใช่ทางมัชฌิมาปฏิบัติโดยตรง แต่ก็ใช่อุบายที่จะให้สามารถละสลีโพธ 10 ได้ดี และยังบารมี 30 ทศให้บริบูรณ์ เพื่อข้ามมัชฌิมาปฏิบัติที่แท้จริงได้ เพราะเป็นไปกับด้วยความระงับและความทรมาณฝึกฝน ที่จะให้เป็นคนใจเด็ดมั่นคง ควรแก่การงานในหน้าที่และควรแก่การตรัสรู้ (พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจกาโร ป.ศ.5), 2529: 179-180)

สรุปได้ว่า รุดงค์ หมายถึง องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดขัดเกลากิเลส ในแง่ความเป็นข้อวัตรปฏิบัติ รุดงค์ หมายถึง วัตรพิเศษหรือข้ออนุญาตสำหรับปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส ส่งเสริมการปฏิบัติตามพระวินัยและการกรรมฐานให้ดียิ่งขึ้น

3. หลักปฏิบัติรุดงค์

รุดงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ถือปฏิบัติ นั้น ว่าโดยประเภทมีทั้งหมด 13 ประเภท ซึ่งเรียกว่า รุดงค์ 13 ประการ ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์สามารถปฏิบัติได้อย่างรวดเร็วในรุดงค์วัตรทั้ง 13 ประการ แต่จะถืออย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ให้เหมาะกับจริตของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538: 306-308) มีดังนี้ 1) ปังสุกุลิกังคะ ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร 2) เติจวิริกังคะ ถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร 3) ปินติปาติกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร 4) สปัตทานจาริกังคะ ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแควเป็นวัตร 5) เอกาสนนิกังคะ ถือนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร 6) ปัตตปินทิกังคะ ถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร 7) ชลุปัจฉาภัตติกังคะ ถือห้ามภตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร 8) อารัญญิกังคะ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร 9) รุกขมุสิกังคะ ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร 10) อัปภোগาสิกังคะ ถืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร 11) โสสานิกังคะ ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร 12) ยถาสันถติกังคะ ถือการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร 13) เนสัชชิกังคะ ถือการนั่งเป็นวัตร ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดของรุดงค์ในแต่ละประเภท ความหมาย ประเภทแห่งภิกษุผู้สมทานรุดงค์ การสมทานกรรมวิธี ความแตกของรุดงค์วัตรในบทนี้โดยจำแนกเป็นข้อๆ ดังนี้

3.1 เกี่ยวกับจีวรผ้าจีวรเป็นผ้าที่สำคัญ ที่ปกปิดทุกส่วนของร่างกาย เพื่อบำบัดความหนาว ร้อน ในฤดูต่างๆ รุดงค์วัตรจะกล่าวถึงการถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตรตามกำลังสติและปัญญา พระพุทธเจ้าไม่เจาะจง ไม่บังคับ พระสงฆ์ก็ถือข้อที่ตนเองกระทำได้ พร้อมจะกล่าวถึง การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรกับ ถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตรดังต่อไปนี้

1) การถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตรภิกษุผู้ถือปังสุกุลิกังคะ ย่อมไม่รับคหบดีจีวร เทียวแสวงหาเฉพาะผ้าบังสุกุลเอามาทำจีวรใช้ค่าสมทานสำหรับปังสุกุลิกังคะว่า “คหบดีทานจีวร ปฏิกุชิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดผ้าอันเป็นของคฤหบดีถวาย “ปังสุกุลิกังคะ สมอาทิตย์ามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลเป็นปกติ สมทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

คำว่า ปังสุกุล นี้ ท่านแสดงอรรถไว้ว่า ผ้าใดเป็นประดุกองฝุ่นในที่นั้น ๆ ด้วยอรรถว่าสูงขึ้นเพราะวางอยู่บนกองฝุ่น ในที่ทั้งหลายมีตรอกและป่าช้าและกองหยากเยื่อเป็นต้นที่ใดที่หนึ่ง เพราะเหตุนี้ ผ้าชิ้น จึงชื่อ

ว่า “ปิงสุกุล” ผ่าดุงกองฝุ่น อีกนัยหนึ่ง ผ่าชื่อว่า ปิงสุกุล เพราะไปสู่ภาวะของผ้าอันบุคคลเกลียด อธิบายว่าถึงความเป็นผ้าที่เขาเกลียด ประดุจฝุ่น องค์แห่งภิกษุปิงสุกุลิกะ เหตุ ท่านเรียกว่า องค์ เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ คำว่า องค์ นั้น เป็นชื่อแห่งการสมათาน ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเป็นปิงสุกุลิกะแห่งภิกษุนั้น นี้เป็นวินัยฉัยชฎงค์ โดยอรรถอธิบายผ้าปิงสุกุลต่าง ๆ ส่วนประเภทพึงทราบดังต่อไปนี้ คือ ปิงสุกุลิกภิกษุมิ 3 จำพวก คือ ผู้ถืออย่าง อุกฤษฏ์ 1 ผู้ถืออย่างกลาง 1 ผู้ถืออย่างเพลลา 1 ใน 3 จำพวกนั้น ภิกษุผู้ถือเอาแต่ผ้าที่ตกในป่าช้าเท่านั้น ชื่อว่า เป็นผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ ภิกษุผู้ถือเอาจีวรที่ผู้ปรารถนาบุญทอดไว้ ด้วยคิดหวังว่า บรรพชิต จักถือเอาดังนี้ ชื่อว่า ผู้ถืออย่างกลาง ภิกษุผู้ถือเอาผ้าที่เขาวางถวายแทบเท้า ชื่อว่า ผู้ถืออย่างเพลลา ชฎงค์ของปิงสุกุลิกภิกษุ 3 จำพวกนั้น จำพวกใดจำนวนหนึ่งก็ตาม ย่อมแตกในขณะที่เธอยินดีผ้าที่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ถวายตามความชอบใจพอใจของตน (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2532: 282–284)

ผ้าที่ท่านผู้แจกจีวรของสงฆ์แจกให้ตามลำดับพรรษาก็ดี จีวรประจำเสนาสนะก็ดี ก็ไม่เป็นผ้าบังสุกุล ผ้าที่จีวรภาชนะไม่ได้แจกให้เท่านั้น จึงเป็นผ้าบังสุกุล แม้นในผ้าบังสุกุลชนิดนั้น ผ้าใดที่ทายกทอดไว้แทบเท้าของ ภิกษุ แต่ภิกษุนั้นวางถวายในมือของปิงสุกุลิกภิกษุ ผ้านั้นชื่อว่า “เอกโตสุทิกะ” บริสุทธิแต่ฝ่ายเดียว ผ้าใดที่ ทายกวางถวายในมือของภิกษุ แล้วภิกษุนั้นทอดไว้แทบเท้า แม้นผ้านั้นก็เป็นเอกโตสุทิกะ ผ้าใดที่ทั้งทายกก็ ทอดไว้แทบเท้าของภิกษุทั้งภิกษุก็ถวายโดยวิธีอย่างเดียวกัน ผ้านั้นจึงเป็นอุโตสุทิกะ บริสุทธิทั้งสองฝ่าย ผ้า ใดที่ภิกษุได้มาเพราะวางในมือ แล้วภิกษุนั้นก็วางในมือเหมือนกัน ผ้านั้นชื่อว่าจีวรอย่างไม่อุกฤษฏ์ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1381) ปิงสุกุลิก ภิกษุรู้ความต่างแห่งผ้าบังสุกุลนี้อย่างนี้แล้วจึง ควรใช้จีวร นี้เป็นวิธีในปิงสุกุลิกังคะนี้

2) การถือทรงเพียงไตรจีวรเป็นวัตร

ภิกษุผู้ถือเตจิวริกังคะ ย่อมไม่ใช้จีวรผืนที่ 4 นุ่งห่มเฉพาะไตรจีวรอันเป็นผ้าอริชฐานคำสมათาน สำหรับเตจิวริกังคะ “จตุตถจีวร ปฏิภิกขิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดจีวรผืนที่ 4 “เตจิวริกังคะสมათิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมათานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันทรง 3 ผืนเป็นปกติ สมათานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ ก็เตจิวริกังค ภิกษุนั้น ได้ผ้าสำหรับทำจีวรมาแล้ว ยังไม่อาจจะทำได้ เพราะไม่สบายเสียดใจ ยังมีได้กะไว้ก็ดี เครื่องอุปกรณมี เข็มเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ยังไม่พร้อมมูลก็ตีตราบใด ก็พึงเก็บไว้ได้ตราบนั้น โทษเพราะการเก็บไว้เป็น ปัจจัยมิได้มี แต่ว่าจำเดิมแต่เวลาที่ยอมแล้ว จะเก็บไว้ไม่สมควร ถ้าเก็บไว้ เธอจะได้ชื่อว่า เป็นชฎงค์โจร ภิกษุ เป็นโจรเพราะชฎงค์นี้เป็นวิธีในเตจิวริกังคะนั้นว่าโดยประเภท แม้นภิกษุเตจิวริกะนี้ก็มี 3 จำพวก ใน 3 จำพวก นั้น ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ในเวลายอมผ้า พึงยอมผ้าอันตราวาสก หรือผ้าอุตตราสงค์(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุต โต), 2538 : 422) นุ่งผืนนั้นแล้วจึงยอมอีกผืนหนึ่งพึงห่มผ้าอุตตราสงค์นั้นแล้วจึงยอมผ้าสังฆาฏิ แต่จะนุ่งผ้า สังฆาฏิ ไม่ควรอันนี้เป็นวัตรในเสนาสนะชายบ้านสำหรับภิกษุเตจิวริกะนั้น ส่วนภิกษุเตจิวริกะผู้อยู่ในป่า จะชัก ย่อม 2 ผืนในคราวเดียวกันก็ได้ แต่พึงนั่งอยู่ใกล้ ๆ พอที่เห็นว่าเห็นใคร ๆ มาเข้าสามารถจะชักผ้ากาสาวะมาคลุม ตัวได้ทัน สำหรับท่านผู้ถืออย่างกลาง ตามปกติ ผ้ากาสาวะสำหรับยอมผ้าในโรงยอมมืออยู่นุ่งหรือห่มผ้านั้นแล้ว ทำรชนกรรม คือการยอมผ้า ก็ควรสำหรับผู้ถืออย่างเพลลา จะนุ่งหรือห่มจีวรของภิกษุผู้ที่ชอบพอกันแล้วทำรชน กรรมก็ควร แม้นผ้าปูที่นอนที่เป็นของมืออยู่ในเสนาสนะนั้น ก็ควรแก่ภิกษุเตจิวริกะผู้ถืออย่างเพลลานั้น แต่จะ รักษาไว้ไม่ควร จะใช้แม้จีวรของภิกษุผู้ที่ชอบพอกันในระหว่าง ๆ ก็ยอมไม่ควร ก็แลภิกษุเตจิวริกะจะมีผ้าผืนที่ 4 เพิ่มขึ้นก็ได้แต่เฉพาะผ้าอังสะอย่างเดียว แต่ผ้าอังสะนั้นกว้างประมาณศืบหนึ่ง ยาวประมาณ 3 คอกเท่านั้น จึงควร ก็ชฎงค์ของภิกษุเตจิวริกะทั้ง 3 ประเภทนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอยินดีจีวรผืนที่ 4 นั้น นี้เป็นความแตก ในเตจิวริกังคะนี้

3.2 เกี่ยวกับบิดนทาตการออกบิดนทาตของพระภิกษุเป็นกัจฉัตรที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ให้เป็น หน้าที่ของพระภิกษุสามเณรมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการบิดนทาตว่าเป็นกัจฉัน

ประเสริฐ หรือในสามัญเรียกว่าการโปรดสัตว์ เพราะการออกบิณฑบาตนั้นนับว่าเป็นการเผยแผ่พระศาสนาทางหนึ่งด้วย ดังในสมัยพุทธกาลที่พระภิกษุสงฆ์จะเทศนาโปรดแก่บรรดาชาวบ้านซึ่งมาร่วมทำบุญ อันเป็นต้นเหตุแห่งการสวดให้พรหลังภัตตกิจในปัจจุบันนี้

1) การถือเกี่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรภิกษุผู้ถือบิณฑบาตถึงคະຍ່ອມไม่รับอดิเรกลาภ ฉันทเฉพาะอาหารอันเกี่ยวบิณฑบาตได้มาคำสมทานสำหรับบิณฑบาตถึงคະຍ່ອມว่า “อดิเรกลาภ ปฏิกิขิพามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดอดิเรกลาภ “บิณฑบาตถึงคະຍ່ອມ สมอาทิตย์ามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการถือเกี่ยวบิณฑบาตเป็นปกติสมทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ ก็บิณฑบาตถึงภิกษุหนึ่ง ไม่พึงยินดีภัต 14 อย่าง เหล่านี้คือ (1) สังฆภัต ภัตที่เขาถวายสงฆ์ทั่วไป (2) อุทเทศภัต ภัตที่เขาเจาะจงถวายเฉพาะตัว(3) นิมนตนภัต ภัตที่นิมนต์ (4) สลากภัต ภัตที่ถวายโดยฉลาก (5) ปักขิกภัต ภัตถวายประจำปักข์(6) อุโปสถิกภัต ภัตถวายประจำวันอุโปสถ (7) ปาฏิปทิกภัต ภัตถวายประจำวันปาฏิบ (8) อาคันตุกภัต ภัตเพื่อภิกษุอาคันตุกะ (9) คมิกภัต ภัตเพื่อภิกษุผู้เตรียมเดินทาง(10) คิลานภัต ภัตเพื่อภิกษุอาพาธ (11) คิลานุปฏฐากภัต ภัตเพื่อผู้อุปฐากภิกษุอาพาธ(12) วิหารภัต ภัตประจำวิหาร(13) ธูวภัต ภัตประจำบ้านใกล้วัด(14) วารภัต ภัตที่เขาถวายโดยวาระ คือ แบ่งเวรกันถวายภัตเหล่านั้น ถ้าทายกผู้ถวายหาได้กล่าวออกชื่อภัต โดยนัยเป็นต้นว่า ขอท่านทั้งหลายจงรับสังฆภัตเถิด ดังนี้ กล่าวว่ ขอสงฆ์จงรับภิกษาในเรือนของข้าพเจ้า แม้ท่านทั้งหลายจงรับภิกษาเถิดดังนี้แล้วถวายไซ้ บิณฑบาตถึงภิกษุจะยินดีภัตเหล่านั้น ก็ควร สลากที่ไม่มีอามิสแต่สงฆ์ก็ดี ภัตที่เขาหุงไว้ในวิหารก็ดี ย่อมควร โดยแท้แล นี้เป็นวิธีของภิกษุผู้ถือบิณฑบาตถึงคະຍ່ອມ

ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ ย่อมรับภิกษาที่ทายกนำมาเบื้องหน้าก็ได้ เบื้องหลังก็ได้ ยืนอยู่ที่ประตูบ้านหนึ่ง แม้เมื่อมีคนรับบาตรก็ให้ไปได้ รับภิกษาที่เขานำมาถวายในเวลากลับก็ได้ แต่นั่งลงแล้วย่อมไม่รับภิกษาในวันนั้น ภิกษุผู้ถืออย่างกลาง แม้ นั่งลงแล้วยังรับได้ในวันนั้น แต่ไม่รับเพื่อจะฉันในวันพรุ่งนี้ ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ย่อมรับเพื่อจะฉันในวันพรุ่งนี้ก็ได้ ในวันต่อไปก็ได้ บิณฑบาตถึงภิกษุทั้ง 2 ประเภทนั้น ย่อมไม่ได้ความสุขในการอยู่โดยเสรี ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ เท่านั้นจึงจะได้ความสุข

2) สบทานจาริกังคะ การถือเกี่ยวบิณฑบาตไปตามแถว ภิกษุผู้ถือสบทานจาริกังคะประพฤติวัตรเหมือนภิกษุผู้ถือบิณฑบาตถึงคະຍ່ອມ แต่อุกฤษฏ์กว่ารับตามแถวอันเดียว เช่น ข้างขวามือหรือข้างซ้ายมือ ไม่รับข้ามแถวหรือในแถวเดียว ไม่รับข้ามรายฝ่ายภิกษุผู้ถือบิณฑบาตถึงคະຍ່ອມ ย่อมรับข้ามแถวคำสมทานสำหรับสบทานจาริกังคะว่า “โลลุปจารุ ปฏิกิขิพามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดการเกี่ยวโดยละโมบเสีย “สบทานจาริกังคะ สมอาทิตย์ามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมทานองค์แห่งภิกษุผู้ถือเกี่ยวไปตามลำดับเรือนเป็นปกติ สมทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

แม้เมื่อเดินทาง พึ่งเที่ยวไป อย่าลวงเลยหมู่บ้านที่ไปถึงเข้าในเวลาภิกษาจารไปเสีย เธอจะไม่ได้อาหารเลย หรือได้นิดหนึ่งก็ตาม ในหมู่บ้านนั้น ก็พึงเที่ยวไปตามลำดับหมู่บ้านเถิดนี้เป็นวิธีแบ่งสบทานจาริกังคะนั้นว่า โดยประเภท แม้สบทานจาริกังคะนี้ก็ 3 จำพวก ใน 3 จำพวกนั้น ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ย่อมไม่รับภิกษาที่เขานำมาเบื้องหน้าก็ดี ภิกษาที่เขานำมาเบื้องหลังก็ดี ภิกษาที่เขานำมาถวายในเวลากลับก็ดี แต่ที่ประตูบ้านหนึ่ง ย่อมปล่อยบาตรได้ ความจริงในจุดนี้ ภิกษุที่เสมอกับพระมหาภิสงฆ์สพเถระหามีไม่ แม้ถึงกระนั้น ที่ปล่อยบาตรของพระเถระ ก็ยังปรากฏอยู่เหมือนกัน ภิกษุผู้ถือปานกลาง ย่อมรับภิกษาที่เขานำมาเบื้องหน้าหรือเบื้องหลังนั้นก็ได้ ที่เขานำมาในเวลากลับก็ได้ที่ประตูบ้านหนึ่ง ก็ปล่อยบาตรได้ แต่ย่อนั่งคอยภิกษาโดยข้อที่ไม่นั่งคอยภิกษาอย่างนี้ชื่อว่า อนุโลมตามภิกษุบิณฑบาตถึงคະຍ່ອມอย่างอุกฤษฏ์ ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ย่อมนั่งคอยในวันนั้นได้จุดของสบทานจาริกังคะทั้ง 3 จำพวกนี้ แต่พอการเกี่ยวไปด้วยความละโมบเกิดขึ้นก็ยอมแตกได้ นี้เป็นความแตกในสบทานจาริกังคะนั้น

3) เอกาสนิกังคะ การถือที่นั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ภิกษุผู้ถือเอกาสนิกังคะ ย่อมถือ นั่งฉัน ณ ที่แห่งเดียว ลูกจากที่แล้ว ไม่ฉันอาหารอีกในวันนั้นโดยความก็คือถือฉันอาหารเพียงวันละหน คำสมาทานสำหรับเอกาสนิกังคะว่า “นानาสนโกชนปฏิกขิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดการฉัน ณ อาสนะต่าง ๆ “เอกาสนิกังคะสมาதியามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้เอกาสนิกังคะนั้น เมื่อจะนั่งในโรงฉัน อย่างนั่งที่เถรอาสน์ (ที่นั่งพระเถระ) พึงกำหนดอาสนะอันสมควรว่า อาสนะนี้จักถึงแก่ตน แล้วจึงนั่ง ถ้าการฉันของเธอค้างอยู่ อาจารย์หรืออุปัชฌาย์มาลูกลงโทษทำวัตรย่อมควร ส่วนพระติปิฎกจูฬายเถระ ก็กล่าวว่า อาสนะพึงรักษาหรือว่า การฉันพึงรักษาก็ตาม แต่เพราะว่าภิกษุนี้ เป็นผู้ฉันค้างอยู่แล้ว เพราะเหตุนี้จึงทำวัตรเสียเถิด แต่อย่างฉันโภชนะเลยนี้เป็นวิธีของเอกาสนิกังคะนั้นว่าโดยประเภทแม้เอกาสนิกังคะนี้มี 3 จำพวก ใน 3 จำพวกนั้น ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์โภชนะจะน้อยหรือมากก็ตามเถิด เธอหยาบมือลงในโภชนะใด ย่อมไม่ได้เพื่อจะรับโภชนะอื่นจากโภชนะนั้น แม้ถ้าคนทั้งหลายทราบว่าเป็นพระเถระไม่ได้ฉันอะไร ๆ เลย แล้วนำเภสัชมีเนยใส เป็นต้นมา เนยใสเป็นต้นนั้น ย่อมควรเพื่อเภสัชเท่านั้น ไม่ควรเพื่ออาหาร ผู้ถืออย่างกลาง ย่อมได้เพื่อจะรับโภชนะอื่น トラบเท่าที่กัถในบาตรยังไม่หมดไป ด้วยว่าภิกษุนี้ชื่อว่า ผู้มีโภชนะเป็นที่สุดภิกษุผู้ถืออย่างเพลลา(กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2532: 290) ย่อมได้เพื่อจะฉันตราบเท่าที่ยังไม่ลูกจากอาสนะ ด้วยว่าภิกษุนี้ชื่อว่า ผู้มีน้ำเป็นที่สุด เพราะฉันได้ตราบเท่าที่ยังไม่รับน้ำล้างบาตรบ้าง ชื่อว่า ผู้มีอาสนะเป็นที่สุด เพราะฉันได้ตลอดเวลาที่ยังไม่ลูกลงบ้าง รุดงค์ของเอกาสนิกังคะทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอฉันโภชนะ ณ อาสนะต่างๆ นี้เป็นความแตกในเอกาสนิกังคะนี้

4) ปัตตปิณฑิกังคะ การถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ภิกษุผู้ถือปัตตปิณฑิกังคะ ไม่ใช้ภาชนะรองของฉันตั้งแต่ 2 ใบขึ้นไป ย่อมฉันเฉพาะของในบาตรเท่านั้น คำสมาทานสำหรับปัตตปิณฑิกังคะว่า “ทุติยภาชนปฏิกขิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดภาชนะที่ 2 “ปัตตปิณฑิกังคะสมาதியามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการฉันก่อนข้าวในบาตรเป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ปัตตปิณฑิกังคะนั้น ในเวลาดื่มข้าวต้ม เมื่อได้กับข้าววางในภาชนะแล้ว ควรฉันกับก่อนหรือดื่มข้าวต้มก่อนก็ได้ เพราะว่าถ้าเธอปนกับลงในข้าวต้ม เมื่อกับมีปลาร้า เป็นต้นปนลงไป ข้าวต้มจะปฏิกุลไปเสีย อันภิกษุผู้จะฉัน ทำให้เป็นของไม่ปฏิกุลนั้นแหละฉันจึงจะควร เหตุนี้ ข้าพเจ้ากล่าวหมายเอากับข้าวรูปนั้น แต่สิ่งอันใดเป็นของไม่น่าเกลียด เช่น น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด สิ่งอันนั้นพึงปนลงไปได้ แต่เมื่อจะรับ พึงรับแต่พอประมาณ ใช้มือถือผักสด และมันดิบฉัน ก็ควร แต่ไม่ทำอย่างนั้น ก็ต้องใส่ลงไปในบาตรเท่านั้น ก็เพราะห้ามภาชนะที่ 2 ของอย่างอื่นแม้แต่ใบไม้ ก็ไม่ควรแล นี้เป็นวิธีแห่งปัตตปิณฑิกังคะ

สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ จะทิ้งกากก็ไม่ควร เว้นแต่เวลาที่เคี้ยวอ้อย จะบีบ(พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 626)ก่อนข้าว ปลา เนื้อ และขนมฉัน ไม่ควรสำหรับภิกษุผู้ถืออย่างกลาง จะใช้มือข้างเดียวบีบฉันก็ควร ภิกษุผู้ถืออย่างกลางนี้ จึงชื่อว่า โยคีมือส่วนภิกษุผู้ถืออย่างเพลลา มีชื่อว่า โยคีบาตร สำหรับผู้ถืออย่างเพลลานั้น สิ่งอันใดอาจจุลงในบาตรได้บิสิ่งอันนั้นด้วยมือหรือฟันเคี้ยวกินก็ได้หมด รุดงค์ของปัตตปิณฑิกังคะทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอฉันโภชนะที่ 2 นี้เป็นความแตกในปัตตปิณฑิกังคะ

5) ขลุปัจฉาภัตติกังคะ การถือห้ามภัตอันนำมาถวายภิกษุผู้ถือขลุปัจฉาภัตติกังคะ เมื่อลงมือฉันแล้ว มีผู้นำอาหารมาถวายไม่รับ ถูกเข้าเช่นนั้นชื่อว่าห้ามอาหารแล้ว เป็นอันฉันได้แต่มือเดียว คำสมาทานสำหรับขลุปัจฉาภัตติกังคะว่า “อติริตตโกชนปฏิกขิปามิ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538: 365) แปลว่า ข้าพเจ้างดโภชนะอันเป็นอติริตตะเสีย “ขลุปัจฉาภัตติกังคะสมาதியามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการไม่ฉันภัตภายหลังเป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ ภิกษุขลุปัจฉาภัตติกังคะนั้นห้ามภัตแล้ว จะให้ทำโภชนะให้เป็นกับปิยะแล้วฉันอีกไม่ได้ นี้เป็นวิธีของขลุปัจฉาภัตติกังคะนั้นว่าโดยประเภท แม้ขลุปัจฉาภัตติ

ภิกษุนี้ก็มี 3 จำพวก ใน 3 จำพวกนั้น ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์เพราะเหตุที่ชื่อว่า การห้ามในบิณฑบาตแรกย่อมไม่มี แต่เมื่อเธอกลืนบิณฑบาตรายแรกนั้นเข้าไปก็เป็นอันห้ามรายอื่น เพราะเหตุนี้ เธอได้ชื่อว่า ห้ามอย่างนั้นแล้ว ครั้นกลืนบิณฑบาตรายแรกเข้าไปแล้ว ย่อมไม่ฉันบิณฑบาตรายที่ 2 ภิกษุผู้ถืออย่างกลาง ห้ามในโภชนะอันใด ย่อมฉันแต่โภชนะอันนั้นเท่านั้น ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ย่อมฉันได้ตลอดเวลาที่ตนยังไม่ลุกจากอาสนะสูงสุดของขลุ่ปัจฉิมภักติกษุทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เมื่อเธอห้ามแล้วให้ทำเป็นกัปปิยะฉัน นี่เป็นความแตกในขลุ่ปัจฉิมภักติกังคะ

3.3 เกี่ยวกับเสนาสนะเสนาสนะตามธรรมชาติ โคนไม้ ป่า ถ้ำ เป็นการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกล่าวคือเป็นที่สำหรับปฏิบัติธรรมและเผยแพร่ศาสนาธรรมของพระสงฆ์ผู้ออกจากเรือนบวชอุทิศตัวต่อพรหมจรรย์ในที่นี้จะกล่าวถึง การถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่โคนไม้ อยู่ในที่แจ้ง อยู่ป่าช้า อยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้ การถือนั่งเป็นวัตร จะขยายอธิบายต่อไป

1) อารัญญิกังคะ การถืออยู่ป่าเป็นวัตรภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะ ย่อมไม่อยู่แรมคืนในบ้าน ย่อมอยู่แรมคืนในป่าที่ห่างจากบ้านคน โดยกำหนดที่สุด 500 ชั่วธนู คือ 25 เส้น ตามทางเดินโดยปกติ คำสมาทานสำหรับอารัญญิกังคะว่า “คามนตเสนาสนํ ปฏิทิกขิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายป่า “อารัญญิกังคะ สมาธิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ป่าเป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้อารัญญิกังคะนั้น ควรละเสนาสนะชายบ้านเสียแล้ว ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าเถิด บ้านกับทั้งอุปจาร นั้น ชื่อว่า เสนาสนะชายบ้าน ในค่านั้น บ้านมีกระท่อมหลังเดียวหรือหลายหลังก็ตาม มีรั้วล้อม หรือไม่มีรั้วล้อมก็ตาม มีคนอยู่หรือไม่มีคนอยู่ก็ตาม อย่างไรก็ดี ชื่อว่าบ้าน โดยที่สุดแม้หมู่เกวียนใด ๆ ที่จอดพักอยู่เกินกว่า 4 เดือน ก็ชื่อว่า บ้าน สำหรับบ้านที่มีรั้วล้อมถ้ามีอินทขิล 2 ชั้น เหมือนอนุราธปุระที่ที่ก่อนดินตกแห่งบุชชผู้มีกำลังปานกลาง ยืนที่อินทขิลชั้นใน ชื่อว่า อุปจารบ้าน พระวินัยธรทั้งหลายก็กล่าวว่า อนึ่งลักษณะแห่งเสนาสนะนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2538: 259) ก็คือร่วมในแห่งที่ที่ตกลงแห่งก่อนดินที่ขวางไป อย่างพวกคนหนุ่มรุ่น ๆ เมื่อจะแสดงกำลังของตน เขยียดแขนขวางก่อนดินไปฉะนั้น ส่วนอาจารย์ฝ่ายพระสูตรก็กล่าวว่า ภายในที่ที่ตกของก่อนดิน ที่ขวางไปทำนองโล่กา ก็ชื่อว่า เสนาสนะ แต่ถ้าวิหารไม่ได้ล้อม เสนาสนะที่อยู่ต้นเพื่อนหรือโรงครัว หรือที่ประชุมประจำ ต้นโพธิ์หรือเจดีย์อันใด แม้ผิวอยู่ห่างจากเสนาสนะออกไป พึงทำที่นั้นให้เป็นแดนกำหนดวัดเถิด

ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ต้องยังอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าตลอดกาลทั้งปวง ภิกษุผู้ถืออย่างกลาง ย่อมได้เพื่อจะอยู่ในเสนาสนะชายบ้านตลอด 4 เดือนฤดูฝน ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา ย่อมได้เพื่อจะอยู่ตลอด 4 เดือนฤดูเหมันต์(หนาว) ด้วยเมื่ออารัญญิกังคะทั้ง 3 จำพวกนี้ มาแต่ป่าในเวลาที่ได้กำหนดไว้แล้วอย่างไรพึงธรรมอยู่ในเสนาสนะชายบ้าน แม้จนอรุณขึ้น ธุดงค์ย่อมไม่แตก พึงธรรมแล้วก็ไปแม้อรุณขึ้นในระหว่างทางธุดงค์ไม่ก็แตก แต่ถ้าเมื่อพระธรรมกลีกลงขึ้นแล้ว เธอคิดว่านอนสักครู่แล้วจักไป ดังนี้ นอนเสียจนอรุณขึ้น หรือว่ายังอรุณให้ตั้งขึ้นในเสนาสนะชายบ้านตามชอบใจตนธุดงค์ย่อมแตกแล นี่เป็นความแตกในอารัญญิกังคะ

2) รุกขมุสิกังคะ การถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรภิกษุผู้ถือรุกขมุสิกังคะ เป็นประเภทของภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะนั่นเอง ไม่ทำกุฏิอยู่ ย่อมอยู่ตามโคนต้นไม้ คำสมาทานสำหรับรุกขมุสิกังคะว่า “ฉนํ ปฏิทิกขิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดที่มุ่งบัง “รุกขมุสิกังคะ สมาธิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ ณ โคนไม้เป็นปกติสมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ รุกขมุสิกังคะนั้น ควรเว้นต้นไม้เหล่านี้เสีย คือ ต้นไม้ที่ตั้งอยู่ระหว่างพรมแดนต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ ต้นไม้ที่มียาง ต้นไม้มีผล ต้นไม้มีดอก ต้นไม้มีค้างคาวต้นไม้มีโพรง ต้นไม้ที่อยู่กลางวัดแล้วจงเอาต้นไม้ที่อยู่ชายๆ วัดเถิด นี่เป็นวิธีของรุกขมุสิกังคะนั้น

ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์จงต้นไม้แล้ว จะใช้ใครแผ้วกวาดให้ตามชอบใจ หาได้ไม่ ต้องใช้เท้ากวาดใบไม้และอยากเยื่ออยู่เองภิกษุผู้ถืออย่างกลาง จะวานใครที่บังเอิญมาถึงที่นั้นแผ้วกวาดให้ก็ได้ ภิกษุผู้ถืออย่างเพลา

จะเรียกคนงานวัดและสมณทูเทศ มาช่วยชำระ ทำให้เรียบร้อยแล้วเกลี่ยทราย ทำรั้วล้อม ติดประตูเสียด้วยแล้วจึงอยู่ได้ แต่ในวันที่มีงานมหกรรม รุกขมุสิกภิกษุอยู่อย่างนั้นอยู่ที่นี่ควรรุ่งที่อื่นที่มีอะไรบ้างไว้จุดศแห่งรุกขมุสิกภิกษุทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอสำเร็จความอยู่ในที่มุ่งบังพระอังคตตรภานกาจารย์ทั้งหลาย กล่าวไว้ว่า (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2532: 296) ในขณะที่เธอรู้อยู่แล้ว ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุ่งบังนี้ เป็นความแตกในรุกขมุสิกังคะ

3) อัปโภกาสิกังคะ การถืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร ภิกษุผู้ถืออัปโภกาสิกังคะก็เป็นประเภทของภิกษุผู้ถืออารัญญิกังคะเหมือนกัน แม้ตามโคนไม้ก็ไม่อยู่ ย่อมอยู่ในที่แจ้งๆ ที่เข้าใจว่าเกี่ยวหลบแดดอยู่ตามเงาแห่งภูเขา และชายไม้เป็นต้น องค์ที่ 9 และองค์ที่ 10 นี้คงถือได้เฉพาะกาล เพราะในพรรษาจำจะต้องถือเสนาสนะตามวินัยนิคมคำสมาทานสำหรับอัปโภกาสิกังคะว่า “ฉนณญจ รุกขมุลลจ ปฏิกชิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดที่มุ่งบังด้วย โคนต้นไม้ด้วย “อพโภกาสิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่กลางแจ้งเป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้การเข้าไปสู่โรงอุโบสถเพื่อการฟังธรรมก็ดี เพื่อกระทำอุโบสถก็ดี ย่อมควรแก่อัปโภกาสิกภิกษุ นั้น ถ้าเมื่อเธอเข้าไปแล้ว ฝนตกลงมาไซ้ เมื่อฝนยังตกอยู่ อย่าเพิ่งออกเลย ต่อฝนหยุดจึงออกไป อันอัปโภกาสิกภิกษุ นั้น เข้าไปสู่โรงฉน์หรือโรงไฟ ท้าวตรกัถิ เชื้อเชิญภิกษุเถระด้วยภัตตาหารในโรงฉน์ก็ดี เมื่อให้อุเทศหรือถือเอาอุเทศ เข้าไปแม้ที่มุ่งบังก็ดี ขนเครื่องเสนาสนะมีเตียงตั้งเป็น ต้นที่วางเกะกะอยู่ข้างนอก เข้าไปไว้ข้างในก็ดี ย่อมควร ถ้าเดินทาง ถือบริวารของภิกษุที่เป็นผู้เฒ่ากว่าไป เมื่อฝนตก เข้าสู่ศาลาอันตั้งอยู่ในท่ามกลางทาง ก็ควร ถ้ามิได้ถืออะไร จะแล่นไปด้วยหวังใจว่า จะอยู่ในศาลาย่อมไม่ควร แต่ควรเดินโดยปกติเข้าไป ยืนอยู่จนฝนหยุด จึงไปเถื่อนนี้เป็นวิธีแห่งอัปโภกาสิกภิกษุ นัยแม่แห่งรุกขมุสิกภิกษุก็ดูจุนยนี้

ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ จะเข้าไปอาศัยต้นไม้หรือภูเขาหรือเรือนอยู่ ย่อมไม่ควร ต้องทำกระโจมจีวรอยู่กลางแจ้งนั้นแหละ สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างกลาง จะเข้าไปอาศัยต้นไม้ ภูเขาและเรือนอยู่ ไม่เข้าไปข้างใน ก็ควรสำหรับภิกษุผู้ถืออย่างเพลา แม้เงื่อมเขาที่คนมิได้มุ่งบัง แม้ซุ่มกิ่งไม้ แม้ผ้า แม้กระท่อม อันตั้งอยู่ในนานั้น ๆ ที่คนเผ่านาเป็นต้นทั้งไว้ย่อมควรแลจุดศของอัปโภกาสิกภิกษุทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะที่เธอไปสู่ที่มุ่งบังก็ดี โคนไม้ก็ดีเพื่ออยู่ พระอังคตตรภานกาจารย์ทั้งหลาย ก็กล่าวไว้ว่า ในขณะที่เธอทราบอยู่แล้วยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุ่งบังก็ดี โคนไม้ก็ดี นั้น นี้เป็นความแตกในอัปโภกาสิกังคะ

4) โสสานิกังคะ การถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร ภิกษุผู้ถือโสสานิกังคะ ย่อมอยู่แรมคืนในป่าช้า คำ สมาทานสำหรับโสสานิกังคะว่า “น สุสานน ปฏิกชิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดที่อันมิใช่ป่าช้า “โสสานิกังคะ สมาதியามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้คนทั้งหลายเมื่อตั้งหมู่บ้าน กำหนดที่แห่งใดไว้ว่า ที่นี้เป็นป่าช้า โสสานิกภิกษุผู้น้อยอย่าเพิ่งอยู่ ณ ที่นั้น เพราะว่า ที่นั้น เมื่อศพยังมีได้ถูกเผา ก็ยังไม่นับว่าเป็นป่าช้า แต่ว่า จำเดิมแต่กาลที่เผาศพแล้วไป แม้หากจะร้างไปตั้ง 12 ปี ก็นับว่าเป็นป่าช้าอยู่ตนเอง โสสานิกภิกษุผู้อยู่ในป่าช้านั้นปฏิบัติดังนี้ (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2538: 298-299) (1) ไม่ควรให้ทำที่ต่าง ๆ มีประรำจกรมเป็นต้น ตั้งเตียงตั้ง จัดน้ำฉันน้ำใช้แล้ว บอกธรรมอยู่ เพราะว่าจุดศข้อนี้หนัก เพราะเหตุนี้ โสสานิกภิกษุ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท แจ้งพระสังฆเถระหรือเจ้าหน้าที่ทางราชการให้ทราบไว้ เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นแล้วจึงอยู่ (2) เมื่อเดินจงกรม ควรชำเลืองดูที่เผาศพไปด้วย(3) เมื่อไปป่าช้าเล่า ก็พึงหลีกเลี่ยงใหญ่เสีย เดินไปทางนอกเถิด (4) ควรกำหนดอารมณ์ให้แม่นยำเสียแต่ในตอนกลางวัน ด้วยเมื่อกำหนดเสียอย่างนั้นจะได้ไม่เป็นสิ่งชวนกลัวสำหรับเธอในเวลากลางคืน (5) อมนุษย์ทั้งหลาย แม้นมันจะเที่ยวส่งเสียงร้องไป ก็อย่าประหารมันด้วยวัตถุอะไร ๆ (6) อันโสสานิกภิกษุจะขาดไปป่าช้าเสียแม้แต่วันเดียว ย่อมไม่ควร พระอังคตตร-ภานกาจารย์ ก็กล่าวไว้ว่า ยังมีขนิมยาม ให้สิ้นไปในป่าช้า แล้วกลับเสียในปัจฉิมยาม ก็ควร(7) ของเคี้ยวของกินที่มนุษย์ชอบ เช่น ขนมโรยงา ข้าวเจือถั่ว ปลา เนื้อ นมสด

น้ำมันน้ำอ้อยงบ โสสานิกภิกษุไม่ควรเสพ(8) ไม่ควรเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูลแล นี้เป็นวิธีแห่งโสสานิกภิกษุนั้น ว่าโดยประเภท แม้โสสานิกภิกษุนี้ก็มี 3 จำพวก ใน 3 จำพวกนั้น ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ควรอยู่แต่ในป่าช้าที่มีการเผาศพเป็นประจำ มีซากศพมิได้ขาด และมีเสียงร้องไห้อยู่เนื่องนิตย์ สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างกลาง ในป่าช้าที่ได้ลักษณะ 1 ใน 3 ลักษณะ ก็ใช้ได้ สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างเพลลา ในที่ที่สักว่าได้ลักษณะป่าช้าโดยนัยที่กล่าวแล้ว ก็ใช้ได้ จุดประสงค์แห่งโสสานิกภิกษุทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกเพราะสำเร็จความอยู่ในที่อันมิใช่ป่าช้า พระอังกุตตรภาณกาจารย์ ก็กล่าวไว้ว่า ในวันที่เธอไม่ไปป่าช้า นี้เป็นความแตกในโสสานิกกัณฑ์

5) ยถาสันถติกังคะ ถือการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้ภิกษุผู้ถือยถาสันถติกังคะย่อมไม่ทำความอาลัยในเสนาสนะที่อยู่อันเป็นที่สบายถูกใจได้เสนาสนะไม่เป็นที่สบายไม่ถูกใจ ไม่แสหาเสนาสนะอื่น ภิกษุผู้เป็นเสนาสนคาหาปกะ จัดให้อยู่ ณ เสนาสนะใด ย่อมอยู่ ณ เสนาสนะนั้น แม้ถูกย้ายเสนาสนะในอุตุกาล ย่อมไม่ขัดขืน สำหรับคำสมาทานยถาสันถติกังคะว่า “เสนาสนโลลุปปี ปฏิกุชิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดความโลเลในเสนาสนะ “ยถาสันถติกังคะ สมายามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในเสนาสนะตามที่ท่านจัดให้เป็นปกติ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ยถาสันถติกังคะนั้น เสนาสนะแห่งใด ที่เสนาสนคาหาปกะชี้แจงให้ว่าเสนาสนะนี้ได้แก่เธอ ก็ควรยินดีด้วยเสนาสนะแห่งนั้น ไม่ควรทำภิกษุอื่นให้ต้องย้าย นี้เป็นวิธีแห่งยถาสันถติกังคะนี้ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ย่อมไม่ได้เพื่อจะถามถึงเสนาสนะที่ได้แก่ตนว่า อยู่ไกลหรือใกล้ไป หรือว่าอันตรายต่าง ๆ มีมนุษย์แลที่มิชชาติเป็นต้นรบกวนไหม ว่าร้อนหรือว่าหนาวไหม ภิกษุผู้ถืออย่างกลางถามได้แต่ไปตรวจดูไม่ได้ภิกษุผู้ถืออย่างเพลลา ไปตรวจดูได้ ถ้าเสนาสนะที่แจกให้ นั้น ไม่ชอบใจเธอ ถือเอาเสนาสนะอื่นก็ได้จุดประสงค์ของยถาสันถติกังคะทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในเมื่อพอสักว่าความโลเลในเสนาสนะเกิดขึ้น นี้เป็นความแตกในยถาสันถติกังคะ

6) เนสัชชิกังคะ การถือการนั่งเป็นวัตรภิกษุผู้ถือเนสัชชิกังคะ ย่อมไม่เอนหลังลงนอน สำเร็จอิริยาบถเพียง 3 นั่งกับยืนและเดินเท่านั้น องค์นี้เป็นอาการผินธรรมดา สำเร็จความสันนิษฐานว่า ถือได้ชั่วเวลาเท่านั้น มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า พระจักขุบาลถือตลอดพรรษาถึงเสียจักขุ คำสมาทานสำหรับเนสัชชิกังคะว่า “เสยย์ ปฏิกุชิปามิ” แปลว่าข้าพเจ้างดการนอน “เนสัชชิกังคะ สมายามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ด้วยการนั่งปกติ ดังนี้ สมาทานด้วยคำ 2 คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้เนสัชชิกังคะนั้น ใน 3 ยามแห่งราตรี ควรลุกขึ้นจงกรมเสวยยาม 1 เพราะในอิริยาบถทั้งหลายการนอนเท่านั้น ไม่ควร นี้เป็นวิธีแห่งเนสัชชิกังคะนี้

ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ พนักอิง ฝ้ารัดเข่า ฝ้ารัดตัว ไม่ควรทั้งนั้น สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างกลาง ของ 3 อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ใช้ได้ สำหรับภิกษุผู้ถืออย่างเพลลา แม้พนักอิง แม้ฝ้ารัดเข่า ฝ้ารัดตัว หมอน แม้เก้าอี้ปัญจคคะ เก้าอี้สี่ตังคคะ ก็ใช้ได้เก้าอี้ที่เขาทำมีพนักหลังด้วย ชื่อปัญจคคะ เก้าอี้ที่เขาทำมีพนักหลังและพนักข้างทั้งสองข้างด้วยชื่อสี่ตังคคะ ได้ยินมาว่า คนทั้งหลาย ได้ทำเก้าอี้สี่ตังคคะนั้น พระติปิฎกจุฬายาญเณระได้เป็นพระอนาคามี แล้วปรินิพพาน จุดประสงค์ของภิกษุเนสัชชิกังคะทั้ง 3 จำพวกนี้ ย่อมแตกในขณะพอว่าสำเร็จการนอนลงไป นี้เป็นความแตกในเนสัชชิกังคะ(กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2538 : 301)
การอยู่ในเสนาสนะเป็นสถานที่สงัด เรียบง่าย ไม่พลุกพล่าน ไม่โอ้อ่าหรรษา ทำให้กิเลสทั้งหลายไม่สามารถเข้าใกล้ได้เพราะมีเกาะกำบังด้านจิตใจ ซึ่งช่วยให้การประพฤติพรหมจรรย์เกิดประโยชน์สูงสุดกล่าวคือเป็นการเข้าถึงแก่นพระพุทธศาสนาโดยตรงไม่มีวัดติดในสิ่งแปลกปลอมด้วยความรู้ และการปฏิบัติ

4. ประโยชน์ในการปฏิบัติจุดประสงค์ในทางพระพุทธศาสนา

พระจุดประสงค์ท่านเดิน ทำให้ไม่ติดที่ และเป็นการฝึกทำสมาธิ (Meditation) ในอิริยาบถเดินไปด้วย คือทำสมาธิสามารถทำได้ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง หรือแม้คนป่วย หรือคนจะหลับก็นอนทำสมาธิได้ เพราะฉะนั้น

ทำได้ทุกอิริยาบถ แต่เราจะใช้อิริยาบถหลักคือการนั่งนั่นเอง เพราะถ้าเกิดนอนทำก็จะเปลืองหลับได้ง่ายแล้ว ตอนเดินจริงๆ แล้วเราต้องแบ่งใจมาให้กับการเคลื่อนไหวอิริยาบถด้วย

4.1 ประโยชน์ต่อบุคคล

1) กายภาพถูกต้องควมตรึงการฉันในอาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ในแต่ละวันจะบริโภคอาหารเพียงครั้งเดียว เมื่อนั่งแล้วก็ฉันจนเสร็จ หลังจากนั้นก็จะไม่บริโภคอาหารอะไรอีกเลย นอกจากน้ำปานะ หรือน้ำดื่มทำให้ร่างกายเบาบาง มีกำลังประพตปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติถูกต้องก็ทำให้ (ม.มู (ไทย) 12/22-23/22) “พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ใช้สอยแล้วเครื่องนุ่งห่มเพียงเพื่อบำบัดหนาว ความร้อน บำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบุง ลมแดดและสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อปกปิดอวัยวะที่เกิดความละอาย” ทำให้สติในการใช้สอยสิ่งของ คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้านการดำเนินวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติเป็นอีกอิทธิพลหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดค่านิยมการอยู่ป่าแก่พระสงฆ์ไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเฉพาะคำสอนเรื่องความเป็นผู้มักน้อย (องทสก. (ไทย) 24/17/18) “พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้รู้จักสันโดษในการบริโภคปัจจัย 4 คือ เป็นผู้สันโดษด้วยเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตามแต่จะหาได้ แม้ผู้ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคตามแต่จะหาได้นี้ถือว่าเป็นนาถกรรมธรรม” ฐติ 13 มีการอยู่ในป่าเป็นวัตรความเป็นผู้หลักเรือนอยู่ในสถานที่อันสงบ สงัดเสนาสนะสัปปายะอันเกื้อกูลแก่การปฏิบัติกรรมฐาน และความเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นต้น

2) จิตภาพในชีวิตประจำวันของพระสงฆ์บ้างครั้งก็มีความวุ่นวาย วิตกกังวลทุกเรื่อง ส่งผลให้เป็นคนอารมณ์หงุดหงิด เมื่อเกิดข้าบ่่อยขึ้น จะเปลี่ยนนิสัยเป็นคนโกรธง่าย ไม่มีความอดทนอดกลั้น อันเป็นผลเสียทำให้ร่างกายจิตใจเสื่อมโทรมรวดเร็ว หรือเราเรียกง่ายๆว่าเกิดความเครียดขึ้นกับร่างกาย ปัญหาบางเรื่อง ความคิดของมนุษย์แต่ละคน สามารถแก้ปัญหาได้แต่บางเรื่องไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ทำให้เกิดคิดสับสนตลอดเวลา จนทำให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขึ้น ดังนั้นต้องฝึกหัดเป็นคนใจกว้าง ฝึกคิดทุกสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นมิตร และเป็นครูเราทั้งสิ้น ดีชั่วล้วนเป็นบทเรียนสอนใจให้เราทำดี เมื่อเราเป็นคนคิดดี ย่อมสร้างพลังจิตแผ่ ออกรอบกายโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ใบหน้า ทำให้ผู้พบเห็นชมชอบนิยมนรักใคร่เรา เป็นเสน่ห์อย่างเลิศล้ำค่าที่ธรรมชาติมอบให้ เป็นรางวัลสำหรับคนคิดดีทำดี ดีกว่าการใช้ของขลังมหานิยมมากมาย เมื่อใดเกิดจิตใจหงุดหงิดควรคิดว่าเราจะทำอะไรประโยชน์อะไร ถ้าหากจิตใจเราจะทำอะไรอะไรบ้าง หรือบางครั้งให้นึกถึงหลักธรรมที่ว่า (ส.นิ. (ไทย) 16/61/116) “จิตเปรียบเหมือนลิงเมื่อเที่ยวไปในป่าเล็กและป่าใหญ่จับกิ่งไม้ปล่อยกิ่งไม้นั้นแล้ว ย่อมจับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งนั้นแล้วย่อมจับกิ่งอื่นต่อไป ฉะนั้น ตถาคตจึงเรียกสิ่งนี้ว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง จิตเป็นต้นนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไปตลอดทั้งคืนและวัน” ดังนั้นในขณะที่ปฏิบัติ ฐติต้องเตรียมพร้อมทางจิตใจพิจารณาจิต มีจิตที่อ่อนคลายและก่อให้เกิดความสุขสบายจะเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติ

ฐติสามารถเข้าใจเรื่องอริยสัจสี่ และอริยสัจสี่นั้นสามารถรู้เห็นและเข้าใจได้ ด้วยการศึกษาค้นคว้าของตนเอง เพราะทุกขนั้นเกิดมาจากสมุทัยคือตัณหา(ความทะยานอยากของจิต) และความพินทุทุกขก็เกิดจากความสิ้นไปของตัณหา แม้แต่มรรคมืองค์แปด ซึ่งย่อลงเป็นศีล สมาธิ และปัญญานั้น ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับจิตทั้งสิ้น กล่าวคือศีลได้แก่ความเป็นปรกติธรรมตาของจิตที่ไม่ถูกสภาวะอันใดครอบงำ สมาธิคือความตั้งมั่นของจิต และปัญญาคือความรอบรู้ของจิต ท่านจึงกล่าวกันว่า พระธรรมทั้งปวงนั้น สามารถเรียนรู้ได้ที่จิตของตนเอง ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับการดูจิต

3) ปัญญา ปัญญานี้เป็นธรรมข้อสำคัญ แม้ในทางปฏิบัติ ก็มุ่งปฏิบัติให้เกิดปัญญาในธรรมเป็นข้อสำคัญ เช่น ในสิกขา 3 ก็มี ปัญญาสิกขา เป็นข้อสูงสุด ในธุดะ 2 ก็มี วิปัสสนาธุดะ เป็นข้อสูงสุด เพราะการปฏิบัติทุกอย่างถ้าขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญญาก็เหมือนอย่างการเดินทางไปโดยไม่ลิมตามดู ไม่มีความรู้ ความเห็น

อะไรเกิดขึ้น คำว่า ปัญญา นี้ ได้มีความหมายที่ใช้กัน ทั้งใน ทางรู้ผิด ทั้งในทางรู้ถูก เมื่อเป็นความรู้ถูก เรียกว่า สัมมาปัญญา หรือสัมมปัญญา ความรู้ถูกต้อง มีฉัปัญญา คือมีฉาปัญญา รู้ผิด ทางพุทธศาสนาต้องการให้ ละมีฉัปัญญา แต่ปฏิบัติให้ได้สัมมปัญญา ปัญญาคือความรู้ถูกต้อง ก็แหละความรู้นี้เป็นธรรมชาติของจิต ของทุกคน เพราะทุกคนนั้นมีจิตซึ่งเป็น วิญญาณธาตุ คือ ธาตุรู้ คือย่อมรู้อะไรก็ได้ แต่ว่าธาตุรู้ของจิตนี้ เมื่อยังมีอวิชชาคือความไม่รู้อันหมายความว่าความไม่รู้จริงประกอบอยู่ ก็ทำให้จิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้เป็นความรู้ผิด

เพราะฉะนั้น จิตซึ่งเป็นธาตุรู้นี้เป็นความรู้ผิด เพราะฉะนั้นจิต ซึ่งเป็นธาตุรู้อันประกอบด้วยอวิชชา และเมื่ออวิชชาแสดงออกมา จึงทำให้ความรู้ผิดเป็นความรู้หลงอันเรียกว่า โมหะคือความหลง เพราะที่เรียกว่า โมหะคือความหลงนั้น ก็ต้องมีความรู้ที่อยู่เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่รู้แต่ว่าเป็นความรู้ผิด รู้ที่ถือเอาผิด จึงเรียกว่าเป็น ความหลง ก็คือเป็นความรู้หลงหรือความรู้ผิดนั่นเอง (ช.เถร. (ไทย) 26/350)

ปณฺญา สุตฺตวินิจฺฉินี ปณฺญา กิตฺติโลกาทุณฺณี

ปณฺญาสทฺโธ นโร อิท อปิ ทุกฺเสสุ สุขานิ วินฺทติ

ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสิ่งที่ฟังแล้ว ปัญญาเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียง คนผู้ ประกอบด้วยปัญญาในโลกนี้ แม้ในความทุกข์ก็หาความสุขได้

ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่วถึง หมายความว่า ความรู้ในเรื่องใด ก็รู้อย่างทั่วถึง แจ่มชัดทีเดียว ถ้ารู้ไม่ ทั่วถึงไม่ถ้วนถี่ ไม่นับว่าเป็นปัญญาที่แท้จริงปัญญา คือ ความรู้ที่มีมาแต่กำเนิด (สหชาติปัญญา) และความรู้ที่มีขึ้นด้วยการศึกษาเล่าเรียน (โยคปัญญา) อย่างแรกเป็นความรู้พื้นฐานที่ทุกคน ฟังมีมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่บุคคลบางคนก็มีความรู้พิเศษที่คนอื่นไม่มี ซึ่งภาษาไทยเรียกว่า “พรสวรรค์” ความรู้ประเภทหลังเท่านั้นที่ต้องการเน้นหนักในที่นี้ เพราะเรื่องของความรู้นั้นเป็นเรื่องที่ฝึกอบรมกันได้ ดัง พระพุทธภาษิตตรัสรับรองไว้ว่า “ปัญญาความรู้มีได้เพราะการฝึกฝนพัฒนา เสื่อมไปเพราะไม่ฝึกฝนพัฒนา” ดุจดั่งเรามีมือก็ต้องลับอยู่เสมอมือมันจึงจะคมและใช้การได้ดี

สรุปความว่า ปัญญาจะเป็นเครื่องวินิจฉัยไตร่ตรองสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ได้ยินแล้ว ตัดสินได้อย่างถูกต้องเป็น ธรรมชาติที่สุด และยังเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียงอันดีงามให้แก่ผู้ที่มีปัญญาอีกด้วย จุดคงเป็นปัจจัย สำคัญที่ทำให้เกิดปัญญา คือ การพิจารณาในการเดิน นั่ง การทำอิริยาบถต่างๆ ชื่อว่าได้ปัญญา จะเห็นได้ว่า บุคคลผู้มั่งมีทรัพย์สินเงินทองยศศักดิ์ล้วนแต่เป็นคนมีปัญญาทั้งนั้นอันบุคคลผู้อยู่ร่วมกันในโลกนี้ จำเป็นอย่าง ยิงที่จะต้องหมั่นฝึกฝนอบรมให้มีปัญญาเอาไว้มากๆ เพราะอานุภาพของปัญญานั้นยังสามารถฉายส่องแสงนิสัย ของบุคคลเพื่อให้เห็นว่า ใครเป็นคนควรคบ ใครเป็นคนที่ไม่ควรคบ และสามารถในการที่จะยังบุคคลไม่ให้ตก อยู่ในห้วงแห่งทุกข์ คือวิภูสงสารอีกต่อไปได้

4.2 ประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์

1) การปกครองคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม การปกครองที่ดีนั้นต้องยึดหลัก คือ การปกครองแบบมีคุณธรรม เพราะคุณธรรมนี้เป็นตัวสนับสนุนให้ บุคคลที่อยู่ร่วมกันนั้นอยู่อย่างสันติสุข เห็นอกเห็นใจ ความปรารถนาดีต่อกัน เป็นต้น ดังนั้นประโยชน์ของ จุดคงได้หลักคุณธรรมที่จะส่งเสริมหรือเพราะเป็นตัวช่วยให้ด้านการปกครองนั้นสำเร็จอย่างสมบูรณ์ จึงจัดเข้า ในการพัฒนา คือการให้ (อุดม เขยกิจวงศ์, กนิษฐา และเป็นสุวรรณ, 2537: 57) หมายถึง การสละทรัพย์สิ่งของ เพื่อช่วยเหลือสมาชิกของหมู่คณะที่ด้อยอ่อนแอกว่าผู้อื่น ในระดับประเทศก็คือการบำรุงเลี้ยงดูและช่วยเหลือ ประชาชนที่ยากจน ในสังคมแทบทุกแห่งจะมีคนจำนวนหนึ่งซึ่งช่วยตนเองได้น้อยหรือไม่ได้เลยเช่น คนชรา คนพิการ เด็กที่ไม่มีพ่อแม่หรือญาติดูแล หรือคนที่ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น ความซื่อสัตย์ หมายถึง การ ประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสม และตรงต่อความเป็นจริง ประพฤติปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งกาย วาจา ใจ ต่อตนเองและผู้อื่น มีใจยอมรับความคิดเห็นหลักธรรมในข้อนี้ทุกศาสนาได้กล่าวสอนและเน้นย้ำเสมอ คือ

มุ่งจะให้ศาสนิกชนเป็นผู้ที่มีจิตใจกว้างขวาง ยอมรับฟังความคิดเห็นอื่น ๆ ที่แตกต่างแม้จะเป็นมติเสียงข้างน้อย ก็เคารพในสิทธิการออกเสียงของทุกคนในสังคม

การปกครองคณะสงฆ์จะต้องฝึกอบรมและพัฒนาในพื้นฐานมาก่อนอย่างเช่นปฏิบัติจุดตั้ง ต้องพัฒนาตนเองก่อน ถ้าตนเองไม่ได้รับการพัฒนาก็เป็นการยากที่จะพัฒนาบุคคลอื่น พร้อมทั้งยากที่จะพัฒนาด้านอื่น ๆ ถ้าได้รับการพัฒนาหรืออบรมตนเองในส่วนของปฏิบัติจุดตั้งทำให้มากแล้วเกิดสมาธิ และนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ คือในส่วนร่างกายและจิตใจที่ควบคู่กันไปแล้ว ย่อมมีผลและคุณประโยชน์ในส่วนการดำเนินชีวิตประจำวัน ทุกด้านซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิบัติจุดตั้ง มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต ย่อมทำให้เกิดความสุขและส่งผลถึงหน้าที่ต่อตนเองและผู้อื่นมีจิตใจที่มีแต่เมตตา มีความจริงใจ และมีความเคารพ เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกันการปฏิบัติจุดตั้งคือพัฒนาร่างกายและจิตใจ เพื่อทำให้เกิดปัญญา โดยใช้สติกำกับร่างกายให้มีความรู้สึกตัวอยู่ทุกขณะ ไม่ว่าจะป็นอิริยาบถต่าง ๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน และเมื่อปฏิบัติตามหลักแล้วย่อมส่งผลถึงจิตใจย่อมเกิดสมาธิ มีสติสัมปชัญญะ

2) การศึกษาของสงฆ์ จุดตั้งเป็นหลักที่หนักแน่นในคำสอนของพระสงฆ์ ที่ถือเป็นภารกิจสำคัญอย่างยิ่ง การศึกษาตามหลักพุทธศาสนา การศึกษาของพระสงฆ์มีดังนี้ (พระเทวินทร์ เทวินโท, 2549 :12) (1) คันถะรุระ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระสูตรตันตปิฎกหรือพระไตรปิฎกให้รู้เข้าใจพระพุทธรวจนะ จนจำได้สามารถบอกกล่าวหรือแนะนำสั่งสอนคนอื่นได้ แล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ และสรุปหาความจริงอื่น ๆ ที่มีอยู่ในจักวาลนี้ เพื่อทำให้เกิดปัญญาความรู้รอบตัวไปในสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในจักวาลนี้ (2) วิปัสสนาธุระ คือ การเริ่มต้นด้วยการพิจารณาการเกิด แก่ เจ็บ ตายของอัตภาพ จนสามารถยังวิปัสสนาหรือปัญญาให้เกิดขึ้น แล้วทำการติดต่อกันไป จนสามารถถือเอาหรือบรรลุพระอรหัตผล จนกลายเป็นผู้ยินดียั้งเสนาสนะอันสงัดทั้งคันถะรุระ วิปัสสนาธุระ ทำให้ละบาปกรรมทั้งหลายได้ ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความริษยา ความตระหนี่ ความมารยา ความโอ้อวด ความหิวดี ความมัวเมา ทำให้ศีลบริสุทธิ์ เกิดความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา เป็นต้น (พระพุทธโฆสเถระ รจนา, สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2548 : 75) จริงอยู่ ศีลเหล่าใดแม้ไม่ขาดเพื่อต้องการลาภเป็นต้นก็ดี แม้ศีลที่ขาดไปด้วยโทษคือความประมาทแต่กระทำคืนแล้วก็ดี ศีลที่อันเมถุนสังโยคหรือบาปกรรมทั้งหลายมีความโกรธแลความผูกโกรธเป็นต้นไม่ได้เข้าไปทำลายแล้วก็ดี ศีลเหล่านั้นเรียกว่า ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย โดยประการทั้งปวง และศีลเหล่านั้นแหละ ชื่อว่า ภูษิสสะ เพราะสร้างความเป็นไท ชื่อว่า วิญญูปลัตถะ เพราะผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญชื่อว่า อปราหมัญชะ เพราะอันตมหาและทิวฐิทั้งหลายไม่ถูกต้องแล้ว ชื่อว่า สมานิสังวัตตนิกะ เพราะยังอุچارสมาธิหรืออัปนาสมาธิให้เป็นไป เพราะเหตุนี้ อันภาวะที่ศีลไม่ขาดเป็นต้นนี้ นักศึกษาพึงทราบว่าเป็นความผ่องแผ้วของศีลทั้งหลายเหล่านั้นการศึกษาในสมัยพุทธกาลนั้น แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ (มานพ พลไพรินทร์, 2531: 156) (1) ปริยติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นส่วนสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการเล่าเรียนธรรมวินัยให้มีการศึกษาภาคทฤษฎี (2) ปฏิบัติ ได้แก่การน้อมเอาหลักธรรมคำสอนได้เรียนรู้ในทางทฤษฎีแล้วนำภาคปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย และวาจา ใจ (3) ปฏิเวธ ได้แก่ผลของการปฏิบัติ

ประโยชน์ของจุดตั้งทำให้เกิดการเรียนรู้แสวงหาองค์ความรู้ที่จะนำมาดำเนินชีวิตการศึกษาเล่าเรียนเป็นสิ่งจำเป็นของบรรพชิตไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคันถะรุระหรือวิปัสสนาธุระ เพราะเป็นกิจโดยตรง ที่บรรพชิตต้องศึกษา ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการปฏิบัติจุดตั้งนำแนวทางหรือผลของการปฏิบัติจุดตั้งมาใช้กับบรรพชิตเพื่อให้ความรู้ มีความเข้าใจในพระธรรม พระวินัย และมีสติปัญญาหรือเพื่อพัฒนาศักยภาพของทางร่างกาย เช่น ความอดทน ความขยันหมั่นเพียร และความมีสติในการที่ควบคุมกายหรือทำกิจทุกอย่าง เพื่อให้เป็นไปใน

การประพฤติปฏิบัติตามระเบียบวินัยของทางพระพุทธศาสนาให้มีความสำเร็จกิจถูกต้อง ตามบัญญัติและระเบียบวินัย เพื่อให้เกิดความเจริญความดีงามต่อตนเอง และพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

3) การปฏิบัติของสงฆ์ ประโยชน์การปฏิบัติธรรมของสงฆ์ ถ้าไม่สามารถฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้หลุดพ้น หรือตแค้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลงได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความฟุ้งซ่าน ในตัวได้ทำให้จิตใจไม่เข้มแข็ง พระสงฆ์ที่ผ่านกระบวนการธรรมมาแล้วย่อมทำให้เป็นผู้มีจิตใจบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น นิ่มนวล สดชื่น ผ่องใส กระจับกระจ่าง กระปรี้กระเปร่า เบิกบาน งามสง่า มีเมตตากรุณา มองดูรู้จักตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริง ความอดทน 4 ประเภท ดังนี้ (พระธรรมสังฆปุราจารย์, 2545:138 -139) 1) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ หมายความว่า คนทำงานมาก ๆ แล้วได้รับความลำบากเหน็ดเหนื่อย หิว กระจาย หรือถูกแดดลมฝนกระทบ ย่อมได้รับความลำบากนานัปการ แต่ผู้มีขันติ ย่อมอดทนต่อสิ่งเหล่านี้ กัดฟันทนทำงานของตนให้สำเร็จ 2) อดทนต่อทุกขเวทนา หมายความว่า ทนต่อทุกเวทนาอันเกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย คนที่ขาดขันติ เมื่อถึงความเจ็บไข้ได้ป่วย มักจะแสดงมารยาทอันไม่สมควรออกมา แต่ผู้มีขันติย่อมรู้จักอดกลั้นทนทานไม่ปล่อยตัวให้เสีย หรือตกไปในทางชั่วดังกล่าวนั้น 3) อดทนต่อความเจ็บใจ หมายความว่า เมื่อถูกผู้อื่นกระทำล่วงเกินให้เป็นที่ขัดใจ เช่น ถูกด่าว่า หรือสบประมาท ผู้ขาดขันติย่อมเดือดดาลแล้วทำร้ายตอบ แต่ผู้มีขันติย่อมรู้จักอดทนสอนใจตัวเองหาวิธีแก้ไขให้เรียบร้อย เป็นผลดีด้วยความสงบ

การปฏิบัติธรรมทำให้เกิดคุณธรรมต่างๆต่อการปฏิบัติ ทำให้เกิดขันติธรรมอดทนต่อทุกขเวทนา คือ เป็นการอดทนต่อการเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่สบายกาย ความปวดความเมื่อยผู้ที่ขาดความอดทนประเภทนี้ เวลาเจ็บป่วยจะร้องครวญคราง พร่ำเพ้อรำพันหงุดหงิด ฉุนเฉียวว่าการรับรู้อารมณ์ว่าเป็นทุกข์ ซึ่งเกิดมาจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยโรคภัยนานัปการที่เกิดขึ้นกับร่างกายตน ผู้ที่ขาดขันติ เมื่อถึงคราวเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายขึ้นมา มักจะแสดงมารยาทอันไม่สมควรออกมาให้ปรากฏ แต่สำหรับผู้ที่ผ่านธรรมทำให้เกิดมีขันติ ย่อมรู้จักอดทน อดกลั้น ไม่ปล่อยตัว ปล่อยใจให้เสียหรือตกไปในทางชั่วต่างๆนี้เป็นประโยชน์ของการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา

4.3 ประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา เกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาในภาพรวม เกิดปิติอยากที่จะศึกษาพระพุทธศาสนา พอศึกษาแล้วก็ศรัทธา แล้วเกิดเป็นแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรมตามอย่างด้วยเกิดเป็นผลต่อความรุ่งเรืองมั่นคงของพระพุทธศาสนาให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไป

1) การสืบทอดพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา เป็นมรดกอันล้ำค่าของชาวพุทธเรา เพราะว่าพระพุทธศาสนานั้น เป็นคำสอนที่เป็นจริง ถูกต้อง ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง ที่เรียกว่า สัจจะธรรม การปฏิบัติธรรมนั้นมีประโยชน์คือ เป็นแสงสว่างนำทางให้ผู้ที่ยังมีตบอด ได้รู้จักเรื่องผิด ถูก ดี ชั่ว เรื่องบาป เรื่องบุญ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เป็นเครื่องนำพาไปสู่ทิศทางที่ดี ที่งาม มีแต่ความผาสุก ความเจริญรุ่งเรือง ชาวพุทธทุกคน จึงสำนึกในคุณค่า ของพระพุทธศาสนา และได้ถ่ายทอด สืบทอดพระพุทธศาสนา มาเป็นเวลา 2500 กว่าปีแล้ว การที่พุทธศาสนามีอายุยืนยาวมาได้ขนาดนี้ เป็นเพราะว่าพระบรมศาสดา คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้ทรงวางแนวทาง สิ่งที่จะทำลายพระพุทธศาสนา ก็คือ ความประมาทนอนใจ หรือความไม่สนใจ ไม่เอาอาทร ไม่ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของพุทธบริษัทสี่นั่นเอง การศึกษาพระธรรมคำสอน ไม่รู้ว่าสิ่งต่างๆ ที่พระพุทธองค์ สอนให้กระทำกันนั้น มีอะไรบ้าง เป็นเหมือนกับคนหูหนวก ตาบอด ไม่รู้จักเรื่องผิด ถูก ดี ชั่ว ไม่รู้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การประพฤติปฏิบัติธรรมตามพระพุทธศาสนาก็เป็นไปแบบลุ่มๆดอนๆ เป็นไปแบบผิดๆถูกๆ ไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ หลักธรรมที่พระพุทธ

องค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ แต่เป็นไปในลักษณะของความมมาย มีความคิดของลัทธิอื่น ปะปนกับคำสอนของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งไม่รู้ว่าเป็นพุทธศาสนาที่สอนอะไร อย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้

การปฏิบัติถูกต้องทำให้เกิดคุณธรรมต่างๆ ทำให้รู้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง เช่น หลักกรรม คือ ดี ชั่ว สุข ทุกข์ นั้นอยู่ที่การกระทำ กรรม คือการกระทำ กรรมมี 3 อย่าง คือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม กรรมทางกายเรียกว่ากายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วจีกรรม ทางจิตใจ ทางความคิดอ่าน คือ มโนกรรม เมื่อทำไปแล้วซึ่งทำได้ 2 ทาง คือ ทำดี หรือ ทำชั่ว คิดดี คิดชั่ว พุทฺดี หรือ พุทฺไม่ดี เมื่อทำไปแล้วผลก็จะต้องตามมา คือ ผลดี หรือ ผลไม่ดี ผลดี คือความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ผลไม่ดี คือความทุกข์ ความหายนะ นี่คือหลักของพระพุทธศาสนา ความจริงการปฏิบัติถูกต้องนั้นกล่าวคือ (พระเทพปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), 2541 : 98) “จะอยู่ในวัดป่าหรือวัดบ้านก็ปฏิบัติได้สุดแต่ว่าผู้ปฏิบัติจะปฏิบัติถูกต้องข้อไหน เพราะถูกต้องนั้นมีทั้งหมด 13 ข้อจะปฏิบัติถูกต้องข้อไหนก็ดูให้เหมาะกับจริตอัธยาศัยของตนข้อสำคัญต้องศึกษาให้รู้ถึงหลักการวิธีการปฏิบัติและการปฏิบัติและวัตถุประสงค์รวมถึงอานิสงส์ด้วยเมื่อศึกษาได้อย่างนี้การลงมือปฏิบัติถูกต้องจะได้ไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้”

2) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาพระสงฆ์ที่ปฏิบัติถูกต้องมีทั้งหลักการ และหลักปฏิบัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ โอกาส และบุคคลที่จะทรงสั่งสอน ดังนั้น การพิจารณาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์จึงเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของผู้สอน ลีลาการสอนและหลักการสอนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเช่น ท่านพระเรวตนะนั้นได้มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอน ซึ่งจะต้องเริ่มต้นจากปรัชญาขั้นพื้นฐาน ได้แก่การมีกัลยาณมิตรและการมีสติปัญญาไหวพริบที่ชาญฉลาดเป็นเบื้องต้น จากนั้น ต้องประกอบด้วยหลักปฏิบัติของนักเผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียน ที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตรเป็นอันดับต่อไป เพราะในพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้เผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้น ต้องประสานสัมพันธ์กัน มีความกรุณาต่อกัน โดยเฉพาะในด้านการอบรมสั่งสอน จัดเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ซึ่งจะทำให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอน เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตรดังนี้ พระธรรมกถึก หรือนักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติที่เป็นองค์ของกัลยาณมิตร 7 ประการดังนี้ 1. ปิโยเป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในฐานะเป็นที่วางตนสม่ำเสมอ ทำให้เกิดความสนิทสนมชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม 2. ครุเป็นที่เคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรูสึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย 3. ภาวนียเป็นที่ยกย่อง ในฐานะเป็นผู้ทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาที่แท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรม และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอควรถือเป็นแบบอย่าง ทำให้ระลึกถึงและเอาอย่างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ 4. วตตัจ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจรู้ว่าเวลาที่เหมาะสมกับเรื่องที่จะพูด คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี 5. วจนุกฺโขม เป็นผู้ทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์อดทน ฟังได้ไม่เบื่อบ่ไม่ฉุนเฉียว 6. คมภีรณฺจกถกตฺตา เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปได้ 7. โน จญฺฐานเณ นิโยชเย ไม่ชักนำในฐานะคือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย สมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสคุณลักษณะของมิตรว่า ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ 7 ประการเป็นผู้ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้แม้จะถูกขับไล่ก็ตาม มีองค์ 7 ประการ คือ (อง.สตตค. (ไทย) 23/37/57) 1. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ 2. เป็นที่เคารพ 3. เป็นที่ยกย่อง 4. เป็นนักพูด 5. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ 6. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ 7. ไม่ชักนำในฐานะ

ผู้ปฏิบัติถูกต้องมีสติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ย่อมพิจารณาผู้ฟัง หรือผู้รับสารได้ 2 ประเภท ดังนี้คือการเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน และการเผยแผ่แก่คนทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือศาสนาพุทธการเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนนั้น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น จนสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต รักษาการปฏิบัติธรรม และตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนาจนกระทั่งช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปการเผยแผ่แก่บุคคลทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือศาสนาพุทธนั้น ก็เพื่อให้มี

ความเข้าใจถึงแนวความคิดพื้นฐาน หรือหลักธรรมเบื้องต้นของพระพุทธศาสนา สร้างทัศนคติที่ดีต่อศาสนา พุทธจนเกิดความสนใจศึกษาและทดลองปฏิบัติธรรมตามคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น ลองฝึกสมาธิ จนกระทั่งเห็นผลเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในที่สุดแล้วหันมานับถือศาสนาพุทธเป็นชาวพุทธโดยสมบูรณ์

3) การสงเคราะห์พุทธศาสนิกชนการปฏิบัติถูกต้องทำให้เกิดสติ สมาธิ ทำธรรมเกิดขึ้นจาริกไปให้ กำลังใจพุทธศาสนิกชนโดยการให้ธรรมทาน (อง.พท. (ไทย) 20/142/120.) พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องทาน แก่ ภิกษุทั้งหลายไว้ในทานวรรคว่า “ทาน มี 2 อย่าง คือ 1. อามิสทาน (การให้สิ่งของ) 2. ธัมมทาน (การให้ ธรรม) บรรดาทาน 2 อย่างนี้ธัมมทานเป็นเลิศ” ธรรมทาน หมายถึง การให้ในส่วนของจิตใจ เช่น การให้ธรรมะ การให้ความถูกต้องดีงาม แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ (สัพพทานธัมมทานชินาติ) การให้ธรรมะขณะการให้ทั้ง ปวงบอกทางแสงสว่างให้ในการดำเนินชีวิตคำว่า “ธรรมทาน” ได้แก่ การให้ธรรมเป็นทาน คือ แนะนำสั่งสอน ให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในธรรมหรือกล่าวธรรม ให้ความรู้ ความถูกต้องดีงาม คำสอนมุ่งเน้นให้นำไปปฏิบัติในทางที่ ถูกต้อง โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา การได้สัมผัสทางประสาทหู ตา จมูก กาย ใจก่อให้เกิดธรรมารมณ์ การได้รับสัมผัสจากผู้อื่นและผู้อื่นได้รับสัมผัสจากเรา ทำให้เกิดสภาวะทางอารมณ์ เช่น ได้ยินเสียงที่ไม่เพราะหู เห็นรูปไม่งาม ดมกลิ่นไม่ดี กายร้อน หนาว มีความโกรธที่เกิดจากการกระทำของผู้อื่น เมื่อเกิดขึ้นต้องรู้จักให้อภัยเหล่านี้ก็เรียก “ธรรมทาน” การให้ความรู้ การสอนบอกกล่าวธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือบอกวิชา ความรู้ที่ไม่เป็นโทษ เพื่อให้ผู้รับดำเนินชีวิตได้อย่างผาสุก พระพุทธองค์ตรัสว่า “การให้ธรรมเป็นทาน ขณะการ ให้ทั้งปวง” ตลอดถึงการแนะนำในส่วนของจิตใจ เช่น การให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง การให้อภัยซึ่งกันและกัน การประชาสัมพันธ์ในสิ่งที่ดีที่งาม ทั้งในส่วนที่เป็นโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมรวมถึงพระธรรมคำสอนที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประแล้วอันเป็นเหตุนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ตลอดทั้งคำสอนที่เป็น หนทางความดับทุกข์ก็จัดเป็นธรรมทานด้วยธรรมทาน สัพพทาน ธัมมทาน ชินาติ (การให้ธรรมย่อมขณะการให้ ทั้งปวง)คือ (ขุ.อติ.(ไทย) 25/98/473) การให้คำแนะนำสั่งสอนสิ่งที่ดี บอกศิลปวิทยาที่ดีที่มีประโยชน์ในการ ดำเนินชีวิต เป็นเหตุให้มีความสุขรวมถึงการอธิบายให้รู้และเข้าใจในเรื่องบุญบาป ให้ละสิ่งที่เป็นอกุศล ดำรง ตนอยู่ในทางกุศล ซึ่งจะนำพาตนให้สะอาดบริสุทธิ์

ประโยชน์ของการปฏิบัติถูกต้องนั้นทำให้เกิดจิตใจอ่อนโยน สงสารผู้ที่เดือดร้อนสงเคราะห์นั้นถือว่าเป็นหน้าที่ หลักของพระสงฆ์โดยตรง หน้าที่หลักของพระสงฆ์คือการนำเอาธรรมะไปสงเคราะห์ชาวโลก อย่างไรก็ตาม ใน บางกรณีการทำงานสังคมสงเคราะห์ก็อาจอนุโลมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ทางศาสนาของพระสงฆ์ได้ เหมือนกัน อย่างเช่นพระสงฆ์ที่ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุบายนำคนเข้าหาเป้าหมายทาง ศาสนา สังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วนๆ ก็ถือว่าไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและหน้าที่ของพระสงฆ์ มองในแง่พระ วินัย

5. สรุป

ประโยชน์ของการปฏิบัติถูกต้องต่อบุคคลด้านกายภาพทำให้เกิดร่างกายแข็งแรงเบาบางมีรูปร่าง ลักษณะดี โรคภัย ไม่เบียดเบียนมีกำลังในการปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลทางสภาพแวดล้อม ค่านิยม ทางสังคม อิทธิพลทางการปกครองคณะสงฆ์แม้ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้า และแบบปฏิบัติของ พระ มหาภิสงฆ์จะยังคงถูกสืบทอดเป็นแบบการเรียนการสอนในยุคปัจจุบัน จิตภาพการเดินธุดงค์ กำหนดรู้ ความเคลื่อนไหวของเท้าซ้าย เท้าขวา รู้ความเคลื่อนไหวของกาย อันนั้นมีสติ แต่อาจไม่มีสัมปชัญญะถ้าส่งจิต ผลออกไปในเรื่องของเท้าและร่างกาย มัวแต่จดจ่อที่เท้าและร่างกายที่กำลังเคลื่อนไหว จนเหมือนกับลืมนตัวเอง เหมือนตัวเอง หรือตัวจิตผู้รู้มันไม่มีอยู่ในโลกเลยในขณะนั้น ความรู้ตัว หรือการไม่หลงปล่อยส่งจิตออกไปตาม อารมณ์ภายนอกนั้นเองคือสัมปชัญญะ วิธีฝึกให้ได้สัมปชัญญะที่ดีที่สุดคือการทำสมณะกรรมฐาน เช่นการ

บริการมพุทโธ จนจิตรวมเข้าถึงฐานของมัน แล้วรู้อยู่ตรงฐานนั้นเรื่อยไป หากมีอาการมาล่อทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็ไม่ปล่อยหลงลืมฐานของตนนี่ก็เป็นประโยชน์ของรูดงค์ทำให้เกิดปัญญา ปัญญาจะเป็นเครื่องวินิจฉัยไตร่ตรองสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ได้ยินแล้ว ตัดสินได้อย่างถูกต้องเป็นธรรมที่สุด และยังเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียงอันดีงามให้แก่ผู้ที่มีปัญญาอีกด้วย จะเห็นได้ว่าบุคคลผู้มั่งมีทรัพย์สินเงินทองยศศักดิ์ล้วนแต่เป็นคนมีปัญญาทั้งนั้นอันบุคคลผู้อยู่ร่วมกันในโลกนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหมั่นฝึกฝนอบรมให้มีปัญญาเอาไว้มากๆ เพราะอานุภาพของปัญญานั้นยังสามารถฉายส่องแสงนิสสัยของบุคคลเพื่อให้เห็นว่า ใครเป็นคนควรคบ ใครเป็นคนที่ไม่ควรคบ และสามารถในการที่จะยังบุคคลไม่ให้ตกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์ คือวิภูสงสารอีกต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2532). *ธรรมวิภาคบรรยาย สำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระพุทธโฆสเถระ รจนา, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. (2548). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรปรีณัตติ จำกัด, 2548.
- พระเทพปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9, M.A., Ph.D.). (2541). *ความรู้เรื่องธุดงค์*. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2545). *คำวัด 3*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจกาโร ป.ธ.5). (2529). *ประมวลปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2529). *ธรรมปริทรรศน์ 2*. กรุงเทพมหานคร: ศรีสมบัติการพิมพ์, 2529.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวงศ์ ขาญบาลี. (2466). *คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค เล่มเดียวจบ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ.
- แสง จันทร์งาม. (2531). *ศาสนศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.